

О. К. Тугарова, кандидат юридичних наук, доцент
Національної академії Служби безпеки України

ЛОГІЧНА ПРИРОДА НЕПРЯМИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Статтю присвячено дослідженню логічної природи непрямих доказів. На підставі аналізу наукової літератури розкрито структуру непрямих доказів, охарактеризовано їх види, виокремлено типові логічні помилки, що можуть допускатися у доказуванні фактів і обставин вчиненого злочину за допомогою непрямих доказів.

Ключові слова: доказування, непрямий доказ, умовивід, логічні помилки.

O. K. Tuharova. Logical nature of indirect evidence in criminal process

The article is devoted to the study of the logical nature of indirect evidence in criminal process.

The assertion that the indirect evidence logical understanding does not coincide with the indirect evidence concept content in the science of the criminal process is proved. The argument of such a conclusion the author determines that in a criminal trial, the evidence is not understood as the pure process of selecting and finding arguments in favor of a particular thesis, but the final result achievement mean.

The double essence of indirect evidence in the criminal process is revealed: in relation to a partial thesis, they are direct evidence and independent means of proving its truth or falsehood; in relation to the main or generalizing thesis – indirect evidence, which only together with others can prove its truth or falsehood.

The types of indirect evidence have been characterized, typical logical mistakes that may occur in proving the facts and circumstances of the crime committed by indirect evidence are identified.

Key words: substantiation, indirect evidence (implicit proof), inference, logical errors.

Постановка проблеми. Глибинні соціально-політичні й економічні перетворення, що відбуваються в Україні, вплинули на характер злочинності – вона стала більш професійною та організованою. Значна частина злочинів вчиняється у стані неочевидності. Посилюється протидія розкриттю і розслідуванню злочинів: приховуються і знищуються сліди злочинця, фальсифікуються та знищуються предмети й документи, що можуть бути доказами у кримінальній справі. Зазначене обмежує можливості використання прямих доказів у встановленні фактів і обставин вчинення злочину та зумовлює необхідність залучення до процесу доказування непрямих доказів. Утім у чинному кримінальному процесуальному законодавстві відсутні нормативні приписи щодо поняття непрямих доказів та умов їх використання у процесі доказування. Тому правозастосувачі керуються відповідними фрагментарними знаннями з навчальної та наукової літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У різні часи дослідженню проблем доказів і доказування у кримінальному провадженні присвячували свої роботи Л.Є. Владимиров, М.М. Видря, В.П. Гмирко, Ю.М. Грошевий, В.Я. Дорохов, П.С. Елькінд, Л.Д. Кокорєв, В.К. Лисиченко, Є.Д. Лук'янчиков, П.А. Лупинська, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, М.А. Погорецький, М.М. Розін, В.Д. Спасович, М.С. Строгович, В.Т. Тertiшник, А.І. Трусов, Ф.Н. Фаткуллін, І.Я. Фойницький, М.О. Чельцов-Бебутов, С.А. Шейфер, М.Є. Шумило та інші дослідники. Проте у працях указаних учених питання непрямих доказів досліджувалися здебільшого побічно, у зв'язку з висвітленням інших аспектів доказового права. Виключно проблемі непрямих доказів присвятили свої роботи А.І. Вінберг, М.М. Гродзинський, О.О. Ейсман, В.І. Камінська, Г.М. Міньковський, Р.Д. Рахунов, М.П. Шаламов, О.О. Хмиров. Вони сформулювали низку важливих положень, які продуктивно використовувалися у процесі розслідування кримінальних справ протягом тривалого часу.

© О. К. Тугарова, 2018

Однак праці вказаних авторів були написані переважно до середини 80-х рр. минулого століття, а надалі теоретична розробка порушеної теми уповільнилася. Втрата наукового інтересу до проблеми непрямих доказів не є виправданою, оскільки і в сучасній науці кримінального процесу залишається ряд спірних і недосліджених питань, які потребують розв'язання задля їх правильного розуміння й однозначного застосування на практиці. Так, дискусійними є питання щодо поняття непрямих доказів, можливості й доцільності їх класифікації у кримінальному процесі, залишається малодослідженою й логічна природа непрямих доказів. Наявність законодавчих прогалин та дискусійність вищезазначених питань у теорії кримінального процесу не сприяють ефективному використанню непрямих доказів у судовій і слідчій практиці та зумовлюють потребу сучасної наукової розробки проблеми непрямих доказів у вітчизняному кримінальному процесі.

Метою статті є дослідження логічної природи непрямих доказів, з'ясування особливостей їх структури та правил побудови, а також визначення типових логічних помилок, які можуть допускатися у доказуванні обставин вчиненого злочину.

Виклад основного матеріалу. Поняття «доказ» займає одне із центральних місць у будь-якій сфері наукової і практичної діяльності. У процесі пізнання навколишнього світу, з'ясування властивостей окремих предметів у людей формуються певні уявлення стосовно того чи іншого об'єкта. Під час обміну думками про цей об'єкт досить часто власні сформовані уявлення не збігаються з поглядами інших, тому виникає потреба у відстоюванні та захисті своєї правоти, спростуванні позицій опонентів, тобто в обґрунтуванні і доведенні відповідності власних уявлень та знань предметам і явищам навколишньої дійсності. Засобами отримання знань, які забезпечують адекватне відображення такої дійсності, є докази.

Доказувати, тобто використовувати докази як засоби обґрунтування істинності або хибності певного судження, доводиться в усіх сферах наукової діяльності. Проте визначення поняття доказу в різних галузях наукового пізнання має різні змістові наповнення. У загальнонауковому значенні під доказом розуміють певний розумовий процес, коли істинність твердження виводиться з уже визнаних істинними тверджень. Таким чином доказ тлумачиться у логіці (грец. *logos* – слово, поняття, розум) – науці про закони й операції правильного мислення. Аналогічно поняття доказу трактує філософія. Аналіз наукових видань, які узагальнюють погляди на поняття доказу, свідчить про збіг понять доведення (доказування) та доказу. Останній визначається як логічна форма встановлення істинності тієї чи іншої думки на основі знань, істинність яких незаперечна [9, с. 165].

На відміну від вказаних наук, де доказом визнається розумовий процес, спрямований на обґрунтування певного положення, існує низка галузей наукового пізнання, які поняттю «доказ» надають дещо іншого значення. Так, у математичних науках доказом називають кінцеву послідовність формул, кожна з яких є або аксіомою (грец. *axioma* – загальнозначуще), тобто положенням, що приймається без доказів, або походить із попередніх формул послідовності за правилами умовиводу [4, с. 159]. У науках, які вивчають у хронологічній послідовності людське суспільство та закономірності його розвитку (археології, історії, історіографії), доказ ототожнюють: по-перше, із засобом отримання нових знань про певний факт; по-друге, із засобом, за допомогою якого підтверджується чи спростовується, що отримані знання відповідають реальній дійсності [2, с. 45].

Поняття доказу є одним із центральних і в юриспруденції, адже «навіть чи знайдеться ще якась галузь людської діяльності, де пізнання і доведення істини мали би настільки гостре за емоційною напругою сприйняття і настільки величезне за своїми соціальними наслідками значення, як це відбувається під час здійснення правосуддя» [6, с. 4].

Пізнання фактів, розумове відновлення й моделювання картини події, що відбулася у минулому, здійснюється за допомогою доказів. Як і в історичних науках, у юриспруденції

доказами є певні факти (відомості про факти, фактичні дані), за допомогою яких встановлюється та обґрунтовується наявність чи відсутність досліджуваної події та обставин, які перебувають із нею у зв'язку. Тобто доказами є одержані у встановленому порядку фактичні дані, що містять інформацію, необхідну для вирішення кримінальних, цивільних, господарських, конституційних та інших судових справ. Сам процес отримання доказів і використання їх для відтворення досліджуваної події називається доказуванням.

Таким чином, поняття доказу в системі наукових знань використовується як у широкому розумінні, так і у вузькому – стосовно конкретної галузі наукової діяльності. У широкому розумінні доказ отожднюється з розумовим процесом, за якого логічним шляхом встановлюється або спростовується існування взаємозв'язку між окремими предметами, подіями чи явищами. У вузькому сенсі йдеться про докази математичні, історичні, судові як про засоби обґрунтування або спростування певного положення або твердження. Усі вони мають відповідні важливі відмінності, у яких відображається їхня специфіка та індивідуальність.

Загальне вчення про доказ, його структуру та умови логічної бездоганності є предметом вивчення логіки. Характерно, що логіка не досліджує змістові особливості доказів у різних галузях науки, тобто «вивчає лише те, що є для них загальним, незважаючи на ті чи інші конкретні особливості їх окремого змісту» [1, с. 12].

Сучасна формальна логіка виділяє в доказі три основні компоненти: тезу, аргумент і демонстрацію. *Теза* (грец. *thesis* – твердження) – це положення, істинність якого обґрунтовується у доказі, тобто судження, істинність якого слід встановити (доказати). Теза є основним елементом доказу, а на її обґрунтування спрямовується весь процес доказування. Саме «теза займає у доказі таке саме місце, яке відводиться королю у шаховій грі. Яким би чином не був доказ, які б факти і події не аналізувалися, які би паралелі й аналогії не проводилися, у центрі уваги завжди має залишатися завдання – обґрунтування висунутої тези і спростування антитези» [3, с. 206].

У логіці розрізняють основну і часткові тези. *Основна* теза є твердженням, що підлягає кінцевому обґрунтуванню низкою положень. *Часткова* теза – це положення, яке стає тезою на проміжному етапі побудови доказу. Як основна, так і часткова тези мусять відповідати конкретним вимогам, порушення яких може призвести до неспроможності або некоректності логічного доказу. До таких вимог належать:

- тезою може бути лише те положення, яке справді потребує обґрунтування за конкретних умов;
- теза має бути чітко визначеним судженням;
- теза повинна залишатися незмінною упродовж усього доказу;
- теза не може містити логічної суперечності [7, с. 132].

Засобами підтвердження або спростування певної тези є *аргументи* – судження (доводи), на підставі яких встановлюється істинність (хибність) основної або часткової тез. Аргументи, або, як їх ще називають, підстави доказу, також мають відповідати чітким вимогам:

- бути істинними судженнями;
- бути судженнями, істинність яких встановлюється незалежно від тези;
- мати достатні підстави для доказування тези.

Досліджуючи поняття доказу з логічного погляду, слід виділити ще один елемент його характеристики – спосіб проведення доказу, або *демонстрацію*, яка є засобом ілюстрації зв'язку між тезою та аргументами. Наявність такого зв'язку є неодмінною умовою правильності побудови кожного доказу. У літературі, присвяченій дослідженню проблем логіки доказування, підкреслюється: «Не усякі два судження можна поєднати в акті доказування, тому що не з усякого «одного» логічно випливає «друге». Це можливо лише тоді, коли між судженнями іс-

нує деякий об'єктивний зв'язок. З факту загрози можливо вивести наявність наміру і зробити непрямий висновок про вчинення злочину цією особою. Але безглуздо робити висновок про мотив вчинення вбивства, ґрунтуючись на кольорі волосся підозрюваного» [10, с. 22].

Залежно від способу проведення або демонстрації доказу в логіці розрізняють докази прямі й непрямі. У *прямому* доказі істинність (хибність) тези безпосередньо впливає з істинних аргументів, без звернення до конкуруючих із тезою припущень; побудова *непрямого доказу* ґрунтується на відносинах суперечливих суджень, які виключають одне одного.

У логіці розрізняють два види непрямих доказів: апагогічний і розділовий. *Апагогічний* (грец. *apagōgos* – відводити у бік) непрямий доказ – це такий доказ, у якому істинність тези доказується шляхом встановлення хибності антитези. Доказ такого виду має дві стадії. На першій – «*reductio ad absurdum*» (приведення до абсурду) – обґрунтовується хибність антитези. Спочатку замість аргументів, які прямо підтверджують істинність тези, тимчасово допускається істинність протилежного судження – антитези. У подальшому з цієї антитези виводяться висновки, які суперечать дійсності. У результаті виникає суперечність. На другій стадії на підставі закону виключеного третього – логічного закону, за яким істинним є або висловлювання, або його заперечення, – будується умовивід, що антитеза є хибною, а теза – істинною. Наприклад, підозрюваний А стверджує, що в день скоєння злочину він брав участь у науковій конференції в іншому місті і, відповідно, не міг безпосередньо його вчинити. У такому разі твердження А є тезою, істинність або хибність якої необхідно довести. На першому етапі доказу висувається антитеза – А не перебував на науковій конференції в іншому місті, через що мав можливість вчинити злочин. З цієї антитези виводяться висновки: А не виступав із науковою доповіддю перед багаточисельною аудиторією в іншому місті; А не реєструвався у книзі мешканців готелю; А не робив у посвідченні про відрядження позначку про прибуття до іншого міста. Через те, що вказані факти встановлені й події відбувалися насправді, на підставі закону виключеного третього – особа не може одночасно перебувати у двох місцях – робиться висновок: А справді перебував на науковій конференції в іншому місті. На другому етапі висновується, що висунута антитеза – підозрюваний А не перебував на науковій конференції – є хибною, а отже, його показання про перебування в іншому місці відповідають дійсності.

Апагогічний непрямий доказ досить часто є засобом досягнення істинності знань у науковій і практичній діяльності людей. У багатьох галузях науки він отримав назву «доказ від протилежного». Проте не меншого значення набуває й інший вид непрямого доказу – *розділовий*. На відміну від апагогічного, у цьому виді доказу не будується антитеза, а висувається декілька тез, кількість яких повністю вичерпує усі можливі альтернативи щодо певного питання. Відповідно, у процесі побудови доказу спростовуються усі альтернативи, окрім однієї, яка є тезою. Демонстрація розділового непрямого доказу відбувається так: відомо, що виникнення певної події може бути викликано тільки однією із трьох причин – А, Б, В. Встановлено, що ні А, ні Б не можуть викликати цю подію. Отже, причиною виникнення події є В.

У пізнавальній діяльності людей як апагогічні, так і розділові непрямі докази відіграють важливу роль і нерідко бувають єдиним засобом встановлення істинності певного твердження. Більшість людських відкриттів – розгадування таємниць давніх цивілізацій, пізнання глибин космосу, відкриття нових хімічних елементів – часто здійснювалися за неможливості використання очевидних аргументів. У таких випадках дослідники, спираючись на закони логіки, застосовували непрямий шлях доказування, чим забезпечували обґрунтованість і доведеність своїх відкриттів.

Поділ доказів на прямі й непрямі є традиційним і для науки кримінального процесу. Однак він відрізняється від аналогічної класифікації логічних доказів, збігається тут лише термінологія. Така розбіжність зумовлена принаймні двома чинниками. По-перше, у кримінальному

процесі під доказом розуміють не процес підбору або знаходження підстав на користь певної думки, а засіб досягнення кінцевої мети такого процесу. Іншими словами, доказами у кримінальному процесі є аргументи логічного доведення. По-друге, в основі розподілу процесуальних доказів на прямі й непрямі лежать не відношення суперечливих суджень, як у логіці, а відношення доказу (аргументу) до шуканого положення (тези). Тобто різниця між прямими і непрямими доказами полягає у спроможності аргументу безпосередньо і самостійно встановлювати основну або часткову тезу. Таким чином, з логічного погляду у кримінальному процесі прямим доказом є аргумент, який безпосередньо обґрунтовує основну тезу. Зміст такого аргументу повністю охоплює тезу і прямо обґрунтовує її істинність або хибність, без залучення часткових тез. Відповідно, аргумент, за допомогою якого безпосередньо обґрунтовується часткова теза, що надалі є аргументом основної тези, у кримінальному процесі називають непрямим доказом.

Процес доказування за допомогою непрямих доказів більш складний і тривалий, оскільки він є сукупністю послідовно побудованих елементарних актів доказування і здійснюється щонайменше у два етапи. На першому етапі за допомогою істинних аргументів обґрунтовується часткова теза; на другому – обґрунтовується основна теза, а доведена часткова теза використовується як аргумент або один з аргументів основної тези. Наприклад, показання свідка про те, що підозрюваний поспішно залишав місце події, будуть аргументом, який підтверджує факт перебування підозрюваного на місці вчинення злочину, тобто часткової тези. Водночас доведений факт такої присутності буде одним з аргументів обґрунтування основної тези – скоєння злочину підозрюваним.

Більшість учених-процесуалістів ототожнюють основну тезу з так званим головним фактом – сукупністю обставин, доведення яких визначає долю кримінальної справи і зумовлює прийняття двох можливих рішень у справі. Часткова теза ототожнюється із проміжним фактом, доведення якого не є кінцевою метою доказування, проте його встановлення – необхідна умова для досягнення такої мети.

З огляду на вищевикладене можемо стверджувати: характерними ознаками процесуальних непрямих доказів є такі:

- 1) вони одночасно фігурують як прямі й непрямі докази (аргументи); стосовно проміжного факту (часткової тези) такі докази є прямими, щодо головного факту (основної тези) – непрямими, оскільки доводять його опосередковано, за допомогою проміжної ланки – часткової тези;
- 2) жоден із непрямих доказів (аргументів), узятий ізольовано, не може самостійно підтвердити основну тезу, а висновок про зв'язок окремого непрямих доказу з головним фактом завжди має імовірнісний характер.

У логіці категорії імовірності та достовірності використовуються для визначення ступеня обґрунтованості певної думки, окремих форм логічного мислення або систем знань. Як зазначається в науковій літературі, «імовірним слід визнавати те твердження, підстави якого можуть бути використані і для іншого, зокрема й протилежного першому, твердження. Достовірним, навпаки, визнається таке твердження, яке виключає можливість на тих самих підставах побудувати протилежне твердження, і таким чином скасувати перше. Інакше кажучи, достовірність – це повна обґрунтованість знання, його повна доведеність» [5, с. 141].

Отже, в оцінці конкретного непрямих доказу ймовірність отриманого знання вказує на можливість існування іншого пояснення про зв'язок проміжного факту з головним фактом. Відповідно, такий висновок має альтернативний характер. Достовірність знання, яким підтверджується необхідний зв'язок між проміжним і головним фактами, забезпечується шляхом побудови надійної узгодженої системи доказів у кримінальній справі. Тільки в сукупності з іншими доказами непрямі докази можуть довести основну тезу.

Логічне обґрунтування основної тези за допомогою непрямих доказів здійснюється у формі умовиводів, які, тісно переплітаючись між собою, створюють ланцюг таких умовиводів. Не протиставляючи поняття умовиводу і доказу, слід зауважити, що основна відмінність між ними полягає в тому, що умовивід є логічною формою мислення, в якій отримується нове, раніше невідоме знання; у доказі ж відбувається обґрунтування відомого знання, істинність якого припускається.

Логіка поділяє умовиводи на дедуктивні й індуктивні. Дедуктивним є умовивід, у процесі якого здійснюється перехід від загального положення до часткового. У цьому розумінні дедуктивний умовивід протиставляється індуктивному, де логічний перехід здійснюється від знання про конкретні предмети і явища до загального знання про певний клас, сукупність досліджуваних об'єктів.

І дедуктивні, й індуктивні умовиводи використовуються у процесі доказування обставин злочинної події за допомогою непрямих доказів. При цьому вказані способи демонстрації існують у нерозривній єдності та застосовуються для обґрунтування і часткової, й основної тез. На початковому етапі, коли відбувається накопичення і констатація певних доказових фактів (аргументів) та встановлюється їх зв'язок із фактом проміжним (частковою тезою), здебільшого вдаються до дедуктивних умовиводів, у яких між засновками і висновками існують відносини прямого логічного слідування. Проте загальні індуктивні висновки фігурують як велике посилення дедуктивного умовиводу, тобто положення, що є одним з аргументів логічного доказу. На наступному етапі суб'єкт доказування тимчасово абстрагується від аргументів часткової тези, а на передній план виходить індуктивний спосіб демонстрації. Утім знову ж таки слід підкреслити, що індукція в цьому разі не існує у «чистому вигляді», і положення як посилення умовиводу є висновками дедуктивних умовиводів.

У науковій літературі з питань логічного доведення підкреслюється, що у процесі «опосередкованого пізнання завжди мають суворо виконуватися закони і правила логіки, оскільки без цього неможливо послідовно і обґрунтовано отримати істинний результат» [8, с. 230]. Указане повною мірою поширюється на процес доказування обставин злочину за допомогою непрямих доказів. Дотримання канонів логіки у разі використання непрямих доказів сприяє правильній побудові логічного доведення й забезпечує його від логічних помилок, які називаються логічними хитрощами. Найбільш поширеними з них є: помилка у доказуваній тезі; помилка хибних або недоведених підстав; помилка занадто поспішного висновку; помилка ототожнення випадкової ознаки із суттєвою ознакою.

Помилка у доказуваній тезі – найпоширеніша в логічних доведеннях. Її сутність полягає в тому, що теза, яка обґрунтовується в доказі, випадково або навмисно підмінюється іншою тезою. Логічна помилковість таких дій полягає у порушенні закону тотожності, згідно з яким ототожнюються різні судження – тези. У процесі доказування непрямыми доказами помилка заміни тези може статися в ототожненні основної та часткової тези. Так, факт виявлення відбитків пальців підозрюваного на місці скоєння злочину, що свідчить про його перебування на місці події (часткова теза), може помилково ототожнюватися з фактом вчинення злочину підозрюваним (основною тезою); факт виявлення у житлі особи знаряддя злочину, що свідчить лише про місцезнаходження такого знаряддя (часткова теза), ототожнюється з фактом вчинення злочину саме цією особою (основна теза). Отже, помилка підміни доказуваної тези найчастіше виникає там, де є упередженість. Таке упередження сприяє ототожненню різних тез і послаблює увагу до відмінностей, які існують між цими тезами [1, с. 57].

Помилка хибних або недоведених підстав може допускатися у доказуванні і прямими, і непрямыми доказами. Сутність такої помилки у тому, що для доведення певної тези використовуються хибні аргументи. Хибність може полягати як у неправильності фактичних

даних (наприклад, завідомо неправдиві показання свідка, ніби він бачив, що підозрюваний був на місці скоєння злочину), так і в недоведеності фактичних даних (наприклад, факт наявності слідів підозрюваного на місці події не підтверджено висновком експерта).

Помилка занадто поспішного висновку – це помилка в демонстрації доведення, тобто у способі здійснення логічного переходу від аргументів до доказуваної тези. Здебільшого така помилка стається на другому етапі непрямого доказування, коли застосовуються індуктивні висновки. Сутність її у тому, що фактичні дані, на підставі яких робиться висновок про існування або неіснування головного факту, є недостатніми або суперечливими. Зазвичай, ці обидва недоліки тісно пов'язані: недостатність даних призводить до того, що випадки, які існують у відносинах суперечності, залишаються непоміченими та неврахованими [1, с. 71].

Помилка ототожнення випадкової ознаки із суттєвою ознакою також є однією з розповсюджених логічних помилок у процесі доказування за допомогою непрямих доказів. Сутність її полягає в ототожненні випадкових і закономірних зв'язків, що існують між проміжними і головним фактами. Наприклад, факт знаходження певної речі, яка належить потерпілому, у квартирі підозрюваного (проміжний факт) може помилково ототожнюватися з фактом вчинення злочину підозрюваним. Проте ці факти можуть бути пов'язані випадковими зв'язками, тобто річ могла бути подарована підозрюваному, він міг її купити, знайти тощо. Указана помилка тісно пов'язана з помилкою хибного висновку про причину, коли проста послідовність подій у часі ототожнюється з необхідним причинним зв'язком між цими подіями. Так, факт поспішної втечі особи з місця події одразу після скоєння злочину може помилково сприйнятися як факт причетності цієї особи до злочинного діяння. Але збіг у часі не завжди означає причинно-наслідковий зв'язок подій: особа могла втікати з місця події через небажання спілкуватися із працівниками правоохоронних органів, через переляк тощо.

У процесі доказування трапляються й такі логічні помилки: хибного наслідку, збільшення термінів, переходу від сказаного у певному сенсі до сказаного безвідносно та інші. Усі вони можуть допускатися і в доказуванні обставин вчиненого злочину за допомогою непрямих доказів. Тому їх розпізнавання та подолання, спираючись на закони і правила формальної логіки, забезпечує не лише правильну побудову логічно чітких доведень, а й сприятиме уникненню юридичних помилок у слідчій та судовій практиці.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. З'ясування природи непрямих доказів у кримінальному процесі має відбуватися виходячи з логічних засад поняття доказу. При цьому слід враховувати, що:

1. Логічне поняття непрямих доказів не збігається зі змістом поняття непрямого доказу в науці кримінального процесу. Така розбіжність зумовлена принаймні двома чинниками: 1) у кримінальному процесі під доказом розуміють не процес підбору і знаходження аргументів на користь певної тези, а засіб досягнення кінцевого результату, тобто аргумент логічного доказу; 2) в основі класифікації процесуальних доказів на прямі й непрямі лежать не відносини суперечливих суджень, як у логіці, а здатність аргументу (доказу) безпосередньо встановлювати основну або часткову тези.

2. З логічного погляду непрямым доказом у кримінальному процесі є аргумент часткової тези, яка надалі виступає аргументом основної тези. Цим пояснюється подвійна сутність процесуальних непрямих доказів: стосовно часткової тези вони є прямими доказами і самостійними засобами доведення її істинності або хибності; щодо основної, або узагальнювальної, тези – непрямыми доказами, які лише у сукупності з іншими можуть доводити її істинність або хибність.

3. Доведення існування (неіснування) фактів і обставин минулого відбувається у формі умовиводу. Побудова умовиводу не виключає можливості логічних помилок, які допускаються

і в доказуванні обставин вчиненого злочину за допомогою непрямих доказів. Останні, зокрема, призводять до юридичних помилок на практиці. Знання законів і канонів логіки допомагає уникнути таких помилок в оцінці непрямих доказів, побудувати правильне, переконливе доведення, сприяє вдосконаленню знань про непрямі докази.

Список використаних джерел:

1. Асмус В.Ф. Учение о доказательстве и опровержении. 1954. 87 с.
2. Доказательство и опровержение: метод. пособие. Кишинев, 1967. 32 с.
3. Кириллов В.И., Старченко А.А. Логика: учебник. Москва: Юрист, 1995. 256 с.
4. Логический словарь-справочник / сост. М.И. Кондаков. Москва: Наука, 1975. 720 с.
5. Лузгин И.М. Расследование как процесс познания: учеб. пособие. Москва, 1969. 176 с.
6. Прохоров Ю.Б. Доказательство в уголовном процессе (гносеологическая и правовая интерпретация): монография. Санкт-Петербург, 2004. 336 с.
7. Торфул М.Г. Логіка: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 287 с.
8. Старченко А.А. Логика в судебном доказывании. Москва: Госюриздат, 1958. 234 с.
9. Філософський енциклопедичний словник / ред.-упоряд.: Є.К. Бистрицький, М.О. Булатов, І.Т. Ішмуратов та ін.; за заг. ред. В.І. Шинкарука. Київ, 2002. 575 с.
10. Эйсман А.А. О некоторых логических системах связи косвенных доказательств. Вопросы криминалистики. 1964. № 12. С. 50–69.